

Східний розкол: ризики ідентичності

**Духневич Віталій Миколайович,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії психології політико-правових відносин Інституту
соціальної та політичної психології НАПН України**

Негативні психологічні явища в політико-правовій сфері, пов'язані зі збройним протистоянням на сході країни ми визначаємо як явища суспільної та індивідуальної свідомості, що проявляються в ході взаємодії особистості та груп із владою при розв'язанні складних або проблемних питань політико-правового змісту. В основі таких явищ лежать уявлення громадян про порушення їх прав та свобод, уявлення про необхідність відновлення справедливості, особливості сприйняття себе та інших як громадян та пов'язані з цим проблеми; думки та умовиводи щодо політико-правової дійсності.

Очевидно, що суспільно-політична ситуація, що розгорталася в українському соціумі наприкінці 2013 – початку 2014 рр. актуалізувала цілий комплекс оцінок, настанов, упереджень, ставлень і т. д., які в свою чергу вимагали від особи самовизначення в ситуації, у власному локусі можливих та необхідних дій. Для когось таке самовизначення стало аргументом на користь підтримки подій Революції Гідності, для когось, навпаки, аргументом на користь можливості розвитку інших сценаріїв. Що в свою чергу уможливило проведення псевдо-референдумів у Криму та на Донбасі (сепаратизм) та має відповідні політико-правові наслідки. В будь-якому випадку саме уявлення пересічних громадян, їхні думки та умовиводи стали базисом для ідентифікування себе в політико-правовому та соціально-психологічному вимірах суспільного буття.

Очевидно, що ситуація напередодні та після революційних подій 2013-2014 рр. була використана окремими політичними агентами для формування настанов щодо відмінностей в ідентичностях українських громадян «у Києві та на Сході країни» та «неможливості їх співіснування». Цілком природно, що створені та створювані втручанням РФ у події на сході України відмінності в ідентичності українських громадян – один із ключових негативних наслідків.

Зрозуміло, що громадяни, які нині перебувають на окупованих територіях Донбасу та Криму, стали іншими порівняно з тими, хто живе на решті території держави. Деякі автори говорять про те, що на окупованих територіях починає формуватися (сформувалася) специфічна регіональна ідентичність, визвана до життя і тому числі необхідністю виживання в умовах бойових дій. Природньо, що необхідність мімікрії, приховування власної ідентичності та реальних власних оцінок та суджень щодо актуальної політико-правової дійсності виступає як засіб самозбереження. Постійне маскування власної думки може приводити до того, що людина починає сама вірити у те, що вона говорить. Не менш деструктивними з точки зору адаптації до умов, пов'язаних із бойовими діями на сході країни, є руйнаційні сценарії – алкоголізм, наркоманія і суїцидальні наміри. Все це слугує розвитку так названої кризи ідентичності, тобто втраті цілісності та віри у своє соціальне призначення. Це виявляється в порушеннях здібності громадян (а особливо учасників бойових дій) дій оптимально проявляти себе у складних соціальних взаємодіях, в котрих і формується самореалізація людської особистості. Знижується зацікавленість до громадського життя, активність при вирішенні своїх життєво важливих проблем.

У поєднанні з гібридними формами ведення війни, до яких вдається РФ, це призводить до розмивання загальноукраїнської ідентичності за рахунок міфологізації гасел та трендів («спасіння з Путіним» і т.д.) та залякування громадян («хунта», «зроблять рабів» і т.д.). І. Кононов говорить про існування луганського синдрому - аномічну переорієнтацію значних мас населення регіону на агресора з

метою пошуку безпеки. Існують дані, що на окупованих територіях мають місце настрої утриманства, советизація свідомості на тлі штучної ізоляції регіону. Синдроми соціального божевілля та аномії (явища весни 2014 р.) трансформувалися у соціальну апатію та готовність прийняти будь-яку владу, що гарантує мир, роботу, пенсії.

Узагальнення результатів нашого дослідження (глибинні інтерв'ю та фокус-групи мешканців Києва) та досліджень інших авторів дозволяє стверджувати, що основні ризики ідентичності у зв'язку з воєнними діями на сході можна визначити наступним чином: 1) відсутність спільного або узгодженого бачення подій на сході («громадянської війна» чи «російська агресія?»); 2) упередження щодо переселенців («чоловіки зі сходу не захищають свою землю», «займаються злочинами» тощо); 3) толерантність до використання зброї, звання до війни; 4) розвиток негативних ідентичностей («ВСУшник», «бандерівець», «сепаратист»); 5) підвищення рівня агресивності 6) стигматизація жителів Донбасу 7) соціальна мімікрія як актуалізація механізму виживання; 8) уявлення про несумісність певних ідентичностей як інструмент залучення до конфлікту; 9) посилення протиставлення між мешканцями окремих регіонів країни; 10) радикалізація та мілітаризація свідомості (люди готові відстоювати свої права, боротися за справедливість, навіть якщо це не буде в легітимний спосіб, навіть зі зброєю в руках); 11) міфологізація політичних переконань; 12) значні упередження та взаємні звинувачення ідейних супротивників (людей, що знаходять по різні боки лінії розмежування); 13) руйнування української та загальноукраїнської ідентичностей за рахунок створення та використання різноманітних міфів та нищення відчуття безпеки в громадян.

Таким чином, одним із ключових завдань психологічного супроводу процесів реінтеграції окупованих територій має стати розроблення проблематики формування та розвитку загальноукраїнської ідентичності; створення програм побудови спільного майбутнього; руйнації групових, національних та етнічних упереджень; повернення наших громадян, що знаходяться поза лінією

розмежування в український культурний та політико-правовий простір. Ймовірно цей процес навіть після припинення воєнних дій буде орієнтовано не на одне покоління.